

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA

MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

REFERAT

**MAVZU: "MUHAMMADRIZO OG'AHY HAYOTI VA
IJODINING MANBALARI"**

BAJARDI: ABDURAHMONOVA MUSHTARIY.

TEKSHIRDI: FAYZULLAYEVA OBIDA.

GULISTON – 2016.

REJA:

1.KIRISH.

2.OGAHIY HAYOTI VA FAOLIYATI.

3.OGAHIY IJODIDAN NAMUNALAR VA MANBALAR.

4. OGAHIY IJODINING O'ZIGA XOSLIGI.

5.XULOSA.

O'n to'qqizinchi asrning birinchi yarmi o'zbek adabiyoti, xususan Xorazmda vujudga kelgan adabiy harakatning eng ilg'or vakillaridan biri Ogahiydir. Alohida qayd etish lozimki, Ogahiy o'zining yuksak iste'dodi, sermahsul ijodiy merosi bilan adabiyotimiz tarixida zabardast olim, talantli shoir, yetuk tarixchi, mohir tarjimon sifatida alohida o'rin tutadi.

Ogahiy 1809 yilda Xiva shahri yaqinidagi Qiyot qishlog'ida tavallud topadi. Uch yoshlarida otasi vafot etgach, amakisi Shermuhammad Munis qaramog'ida tarbiya topadi. Avval maktab, so'ngra madrasa sabog'ini oladi. Turmush talablari bilan dehqonchilik qiladi, so'ngra bir oz muddat harbiy xizmatda bo'ladi. 1829 yilda Munis vafotidan keyin uning o'rniga miroblik lavozimiga tayinlanadi.

Ogahiy umri Xorazm xonlaridan Muhammad Rahimxon-1, Olloqulixon, Rahimqulixon, Muhammad Aminxon, Sayyid Abdullo, Qutlug'murodxon, Saidmuhammadxon hamda Muhammad Rahimxon-2 lar hukmronlik yillarida kechadi. Ma'lumotlarga qaraganda, umrining so'nggi yillarini tug'ilgan qishlog'ida o'tkazib, 1874 yili 65 yoshida olamdan o'tadi.

Ogahiy va uning ijodiy merosini o'rganish 1950 yillardan boshlanadi. 1958 yilda "Tanlangan asarlar", 1960 yilda "Ta'vizu-l-oshiqin" devoni nashr etiladi. 1971-1980 yillarda Ogahiy asarlarining b jildligi nashr qilinadi. Shoir ijodiy merosini o'rganishda V.Zohidov, G'.Karimov, S.Dolimov, R.Majidiy, A.Qayumov, J.Sharipov, F.G'anixo'jayev, Q.Munirov kabi olimlarning alohida o'rni bor.

Ogahiy shoir, tarjimon va bilimdon tarixchi sifatida boy ijodiy meros qoldirgan. Uni juda ko'p adabiyotshunoslar "Navoiydan keyin eng ko'p va xub yozgan ijodkor" sifatida talqin qiladilar.

Ogahiy she'riy merosini o'zida jamlagan to'plami uning "Ta'vizu-l-oshiqin" - "Oshiqlar tumori" deb nomlanuvchi devonidir. Uni tuzish 1852 yilda boshlangan. Unda 18000 misra she'ri jamlangan. Shundan 1300 misrasi fors tilida. Devonning debochasida aytilishicha ham, boshqa ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha ham, "Devon" shoirning barcha she'rlarini qamrab olmagan. V.Abdullayevning ko'rsatishicha, devondagi she'rlarning aksariyati shoirning 60- yillardan keyin yaratgan she'rlaridir. Lekin bu fikr biro z munozarali.

Hozirda bu devonning 1905 yilda kotib Muhammad Ya'qub Xarrot tomonidan ko'chirilgan bir qo'lyozma hamda 1905 va 1909 yillarda bosilgan 2 ta toshbosma nusxalari bo'lib, shular asosida u 1958, 1960, 1971- 1972 yillarda kiril yozuvida qayta nashr qilingan.

"Ta'vizu-l-oshiqin" debochasida aytilishicha, shoir umrining so'nggi o'n yilligida Muhammad Rahimxon - Feruzning maslahati bilan bunyod etilgan: "Bir necha muddatdin so'ng bir kun faqirga inoyat bila boqib, dilnavozlik yuzasidan xitob qilib dedikim, barcha musavvada (qoralama)lardagi, bayozlardagi va o'zga yerlardagi parishon bo'lgan she'rlaringni jam' etib, devon su ratida tartib bergil va anga debocha ham yasab, aytilgan ash'oringni dog'i hamul devonda o'z mahallida guhar yanglig' tergil. Dedikim, kishidin to qiyomatgacha boqiy qolaturg'on yodgor va farzandi saodatosor-yaxshi so'zdur... Bo'libdur she'r yaxshilar shiori, Jahonda to qiyomat yodgori. Kishiga she'rdin yo'q yaxshi farzand, Ki doim boqiy ul farzandi dilband. So'zingdur o'zga so'zlardin ziyoda,

Sango farzand-bizga xonzoda. Ravo ko'rma alarga darbadarlik, Yetimoso hamisha navhagarlik. Alar haqqinda mehr oyinini tuz, Vorisin yig'ibon devong'a kirguz. Yamon deb solmog'il birni nazardin- Ki, farzand o'lg'usi pora jigardin. Necha yaxshi aro bo'lg'ay yamon ham, Tuman bug'doy aro bo'lg'ay samon ham. Agarchi ochilur yuz gul chamandin Va lekin chorasi yo'qdur tikandin.

Alqissa, bu amri sharifni "Alma'muru ma'zurun" hadisining muqtazosi bila qabul ettim. Necha muddat ko'p mehnat va mashaqqatlar chekib, aksar ash'orimni jam' etib, devon suratida bir necha avroq suturig'a bitdim"

Ogahiy devoni tarkibida 18 janrda namunalar yetib kelgan. Bu janrlar quyidagilar:

1. G'azallar - 445 ta (shundan 23 tasi forsiy), 4056 bayt;
2. Mustazodlar - 3 ta, 24 bayt;
3. Muxammaslar - 84 ta, ulardan 10 tasi o'z she'rlari asosida, Navoiy g'azallariga 31 ta, Fuzuliy g'azallariga 8 ta, Munis g'azallariga 7 ta, Rojiy g'azallariga 8 ta, Dilovar g'azallariga 2 ta, Feruz g'azallariga 9 ta, Amir, Xon, Vazir, G'oziy g'azallariga 1 tadan taxmis yozgan (yana 5 ta forsiy muxammas, ulardan 4 tasi Bedil va Amir g'azallariga bog'langan), 639 band, 3195 misra;
4. Musaddaslar - 5 ta, 36 band;
5. Murabba'lar - 2 ta, 24 band;
6. Musammanlar - 3 ta, (yana bir forsiy musamman), 27 band;
7. Tarje'band - 1 ta (4 she'r), 24 band;
8. Qit'alar - 7 ta, 21 bayt;
9. Ruboiylar - 80 ta;

10. Tuyuqlar - 10 ta;
11. Muammolar - 80 ta;
12. Chistonlar - 4 ta;
13. Masnaviylar - 4 ta, 450 bayt;
14. Munojot (forsiy) - 27 bayt;
15. Ta'rixlar - 20 ta, 562 misra;
16. Musovittarafayn - 1 ta;
17. Bahri taviil - 1 ta,
18. Qasida - 19 ta,

Devon tanqidiy matni ustida tadqiqot olib borgan Fathulla G'anixo'jayev "Ogahiy klassik poeziyaning 22 turida (janrida - N.Sh) ijod etgan", degan fikrni aytadi, lekin uni asoslamagan. Bundan qat'i nazar devon hoshiyasiga bitilgan she'rlar hamda Ogahiyning tarixiy asarlarida uchraydigan she'rlar shoir tomonidan qo'llangan janrlar 18 tadan ko'proq ekanini ko'rsatadi. Xususan, tarixiy asarlarning bir necha o'rnida keltirilgan *fardlar* devonga kiritilmagan. Birgina shu dalil janrlar sonini 19 taga yetkazadi.

Devonida g'azallar 7, 9, 11, ba'zan 15, 17, 23 baytdan iborat. G'azal janri rivojida Ogahiyning munosib xizmati bor. U voqeaband, diolog - munozara g'azallar yaratib janr imkoniyatlarini yanada kengaytirdi. Yor va oshiq muloqoti orqali kichik lirik - dramatik sahna yaratishga erishdi. Qasida janri orqali ham chuqur falsafiy - axloqiy xulosalarini, o'gitlarini ifodalashga muyassar bo'ldi. Demak, Ogahiy she'riyati janr nuqtai nazaridan keng qamrovlidir. Mavzu nuqtai nazaridan yondashadigan bo'lsak ham, bu merosda o'ziga xos rang-baranglikni ko'ramiz. Ma'shuqaning beqiyos husnu jamoli ta'rifi, oshiqning turli holatdagi

ruhiy kechinmalari tavsifidan iborat an'anaviy muhabbat mavzusi, axloqiy- ta'limiy, hayotiy-falsafiy, ijtimoiy-siyosiy masala va muammolar Ogahiy uchun asosiy mavzu bo'lib qolgan.

Agar Ogahiy she'riyatini izchil bir tarzda ko'zdan kechiradigan bo'lsak, ko'z o'ngimizda hayotning achchiq-chuchugini totgan, yaxshi-yomon so'qmoqlardan o'tgan va bu yo'lda ko'rgan-kechirganlaridan umrboqiy xulosalar yasay olgan ogohnuroniylar bir kishining qiyofasi gavdalanadi.

Ana shu qiyofa ba'zan hayotiy-falsafiy fikrlarini bayon etib, pandu nasihatlar qiladi. Sabrni, qanoatni, hayotda ogohlikni pesh qilmoqlik umrimiz mazmuni, manguligimiz manbai bo'la olishini uqtirmoqchi bo'ladi.

Ba'zan esa u qiyinchiliklar ostida kun kechirayotgan fuqaroning boshini saxiylik bilan, muruvvat bilan, futuvvat bilan silamoq istaydi. O'z davrining podshoh, bek va amaldorlarini yoxud shunga da'vat etadi.

Ba'zan esa o'zi, shariatni tumor qilgani holda, ayrim shariat peshvolarini tanqid qiladi.

Ko'rinadiki, "har toifaning holig'a loyiq... bir mazmun shohidining xayoli xotirim ko'zgusiga zuhur qilsa erdi, gunogun iboratlar bilan rangin nazmlar libosin kiydurub... xaloyiq nazarida namoyish berur erdim", - degan debochada aytilgan fikrlarga ishonch hosil qilamiz.

"Ta'vizu-l-oshiqin" devoniga shoirning "Ash'ori forsiy" sarlavhasi bilan forsiy tildagi she'rlari ham kiritilgan. Ular g'azal, muxammas, musamman, munojot, ta'rix va masnaviylardan iboratdir. Ularning jami 1090 misrani tashkil etadi. Forsiyda yozilgan she'rlar har jihatdan o'zbekcha she'rlardan qolishmaydi, tematik jihatdan mos keladi.

Ogahiy - tarixnavis. Ogahiyning tarixnavislik ijodiy merosining alohida diqqatga sazovor jihati bo'lib, u o'z tarixnavislik faoliyatini Munis tomonidan yozila boshlangan "Firdavsul iqbol" asarining 1812-13 yillardan keyingi davrini yozish va to'ldirish bilan boshlangan deyish mumkin. Shundan keyin Ogahiy turli yillarni qamrovchi 5 mustaqil tarixiy asarni yaratgan:

1. "Riyozu-d-davla"- 1825-42 yillarda Olloqulixon hukmronligi davrida Xorazmda yuz bergan voqealarni bayon qiladi.
2. "Zubratu-t-tavorix" - 1843-46 yillarda hukmronlik qilgan Rahimqulixon davri voqealarini yoritadi.
3. "Jome'u-l-voqeoti Sultoniyy" - asosan Muhammad Aminxon davri, umuman 1846-1855 yillar voqealari bayon qilinadi.
4. "Gulshani davlat" - 1855-64 yillarda hukmronlik qilgan Sayyid Muhammadxon davri voqealariga bag'ishlangan.

"Shohidu-l-iqbol" Muhammad Rahimxon Feruz hukmronligining 1864-1872 yillari voqealarini o'z ichiga oladi Ko'rinadiki, Ogahiy o'zining bu tarixiy asarlari bilan Xorazmning yarim asrdan ortiq tarixini bir butun holda jamlay olgan. Bu asarlar hech shubhasiz Xorazm xonligining iqtisodiy-siyosiy hayoti, tashqi va ichki aloqalarini o'rganishdagi asosiy va eng muhim manba sifatida ahamiyatlidir.

Keyingi davrlarda mazkur asarlarni yaratishda Ogahiy badiiy tafakkurining o'rni va ishtirokini o'rgangan olimlar ularning o'zbek tarixiy nasri taraqqiyotidagi ahamiyati yuqori ekanini e'tirof qilmoqdalar. Ularning fikricha, har bir qalamga olingan voqea yuqori poetik mahorat bilan ifodalangan.

Ogahiyning nasrdagi uslubi Navoiy va Munis ijodining ta'sirida shakllangan. «Shohidu-l-iqbol»da saj' orqali badiiy tasvir kamolga yetkazilgan: «...anjum lashkarining zarrinkuloh podshohi Hut manzilgohidin nur va ziyo markabin nahzat tariqig'a surdi va o'zin yuz nav' tajammul va ming turluk tahashshum bila Hamal sarostonig'a yetkurdi. Navro'zi jahonafro'z voqe' bo'lub, sig'ir yili kirdi va bahor sultonining adolati fayzi har tarafga intishor topib, yer yuziga firdavsi barin gulshanidek tarovatu oro berdi. Va abri nayson har tarafdin obi hayvon chashmasidek qatraafshon bo'lub, jahon xoristonig'a behisht bog'i nazoratin namoyon qildi... Va otashin gullar... hazin bulbullarning g'amgin ko'ngullaridin sabru oromin oldilar va zebo sarvlar chamanlar sahnida g'oyatsiz barnolig' va dilrabolig' bila xiromon bo'lub, miskin qumrilarning xasta jonlarig'a ishtiyoq va ehtiros o'tin soldilar».

Bu yerda *surdi* va *yetkurdi*; *navro'z* va *jahonafro'z* *jahon*, *xoriston* va *namoyon*; *barnolig'* va *dilrabolig'* - **saj'i mutarrafi**, *tajammul* va *tahashshum*; *ishtiyoq* va *ehtiros* - **saj'i mutavozin**, *kirdi* va *berdi*; *abri nayson*, *obi hayvon* va *qatraafshon*; *oldilar* va *soldilar* - **saj'i mutavoziydir**.

Lekin nasrda ularning bunday turlarini aniqlashdan ko'ra **fosila** va **qarinalarning** joylashuv mutanosibligiga, shuningdek, saj'ning ma'no-mazmunga ko'rsatgan ta'siriga diqqat qaratish ahamiyatliroq.

Muallif asarning ko'pgina jumllarida saj'ning bir necha shakllaridan foydalanadiki, ularni bir formulada aks ettirish mumkin emas: «Ammo ba'd, donish(1) arbobining(2) zamiri(3) munirlarig'a(4) va binish(1₁) as'hobining(2₁) xotiri(3₁) xamirlarig'a(4₁) ravshanu(5) ma'lum(6) va mubarhanu(5₁) mafhum(6₁) bo'lsunkim, bu faqiri(7) kasiru(7₁)-t-taqsir(7₂), bandai sadoqatintisob(8), a'ni Muhammad Rizo mirob(8₁) al-mulaqqab bi-l-Ogahiy, birodarzodai Munis mirob(8₂), g'afurallohu zunubahumo(9) va satara uyubahumo(9₁)kim, shabobat(10) zamoni(11)din to kuhulat(10₁) avoni(11₁)g'acha doru-s-saltanai Xorazm(12), sonaho-llohu taolo an ofoti-r-razm(12₁) va-l-lazm(12₂), podshohlarining holot(13) va futuhot(13₁)lari voqe'anigorliqig'a ma'mur erdim(14), andoqkim, alarning farmoni oliylari muqtazosi bila har birining otig'a alohida holot(13₂) va voqe'ot(13₃)larig'a mushtamil bir kitob tartib berdim(14₁)».

8

Misolda 14 ta fosila bo'lib, ularning ba'zilari boshqalariga qarinar. Bu hol **tarse'** san'atiga o'xshasa-da, unga to'la muvofiq emas. Bir so'zga ba'zan ikki, ba'zan uchtagacha saj'lanuvchi so'z keltirilgan.

Ogahiy nasridan bunday misollarni istalgancha topish mumkin.

Ogahiyning tarjimonlik faoliyati ham juda katta tahsinga sazovordir. Badiiy tarjima har bir milliy adabiyotning ajralmas qismidir. O'zbek adabiyoti tarixida ham badiiy tarjima borasida katta tajriba to'plangan. Atoqli tarjima namoyandalarining bu sohadagi xizmatlari

beqiyos. Bu san'at qanchalik ko'p mutarjim va tarjima asarlarni qamrab olmasin, aksar hol tarjima maktabi shaklida emas xususiy ish ko'rinishida rivojlanib keldi.

Faqat sohaning mumtoz namoyandalari paydo bo'lgan zamon va makondagi namunalarnigina atrofida tarjima maktablari shakllandi. Qadimgi yunon, Bag'dod, Baloniya, Vavilon, Damashq tarjima markazlari xuddi shunday yirik mutarjimler atrofida shakllandi. O'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili Muhammadrizo Ogahiy ham o'z davrida shoirlik va tarixnavislikda yuksak mahoratini namoyish etish barobarida Xorazm tarjima maktabiga asos solish bilan adabiy merosi qimmatini yanada oshirgan ijodkordir. Haqiqatan,

ko'hna Xorazm shoirlarining o'zbek badiiy tarjimachiligiga qo'shgan hissalar katta e'tirofga loyiq. Sayfi Saroyiy, Qutb, Haydar Xorazmiy, Nurmuhammad Andalib kabi shoirlar o'z faoliyatlarini individual shaklda olib borgan edilar. Ularning an'analari SHermuhammad Munis XIX asrboshida davom ettirib, Muhammad Mirxondning yeti jilddan iborat "Ravzatu-s-safo" asari tarjimasiga kirishda va bu tarjima keyinchalik mavjud an'ananing maktab shaklini olishiga turtki bo'ldi.

Munisning "birodarzodavada"si bo'lgan Ogahiy o'z faoliyati, faolligi bilan o'sha an'anani, ya'ni xususiy ijod doirasini kengaytirib, Tarjima maktabini vujudga keltirdi va uni eng baland cho'qqiga olib chiqdi. Ilmiy adabiyotlarda Ogahiyning tarjimonlikdagi yuksak mahorati ko'p bora e'tirof etildi. Xususan,

Professor N. Komilov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda Ogahiyning individual mahorati va uning Xorazm badiiy tarjima maktabi

shakllanishidagi xizmatlari hamda bu maktabning o'ziga xos bir qator xususiyatlari belgilab berildi.

Bu tarjima markazi va Ogahiyning faoliyati haqida Ye.E.Bertelbs, H.Arasli,

V.Abdullaev, G'.Karimov, S.Dolimov, R.Majidiy, A.Nosirov, J.SHaripov kabi olimlar ham izlanishlar olib bordilar. Lekin bu tadqiqot va izlanishlarda, asosan, tarjimonning o'girma asarlari mundariyasi, ilmiy tavsifi, ularning mavzusi, g'oyasi, mazmun mohiyati hamda muayyan asarning o'zbekchalashtirilishidagi mahorati doirasida fikr yuritiladi. Bu esa tarjima maktabining shakllanish asoslari va uning yetakchi tamoyillari haqidagi muhim jihatni to'la aniqlash imkonini bermaydi. SHuning uchun mazkur muammoga diqqat qaratishni lozim hisoblaymiz. Bu masalada quyidagilar alohida e'tibor talab qiladi: Birinchidan,

XIX asrda Xorazmda amalga oshirilgan tarjima asarlari miqdor ko'lamini jihatidan ham, badiiy saviyasining mukammalligi nuqtai nazaridan ham barcha muhit va davr tarjimachiligini orqada qoldiradi. Buning sababi bu yerda katta tarjima uyushmasining vujudga kelgani bilangina izohlanishi mumkin. SHubhasiz, uni uyushtirish Ogahiy zimmasiga tushgan edi. Albatta, bu ish juda tez va osonlik bilan amalga oshirilmagan. 1829-yilda Munis vafotidan keyin xonlikda uning tarixnavislik vazifasi Ogahiyga topshirildi. Oradan bir necha yil o'tib Xiva saroyida unga teng keladigan ijodkor yo 'qedi. To'g'ri, bu davrda Ogahiyga nisbatan yosh jihatidan biroz ulug' bo 'lgan Rojiy taxallusi bilan she'rlar yozgan Muhammadyusuf, Munshiy taxallusi bilan ijod

etgan Muhammadnazar ismli iste' dodli shoir lar ancha muncha shuhrat orttirgan, davlat va ulamoning e'tirofini qozongan edi.

Ularning tarjimaga ham layoqatlari yuqori bo'lgan.

Lekin ularning tarjimaga jiddiy kirishmagani bu faoliyat Xivada tizimli yo 'lga qo 'yilmaganini ko'rsatadi.

Ogahiy Munisning tarjimonlik a'anasini davom ettirishga kirishishi bilan u Xorazmda adabiyot rivojining ta'minlanishi uchun juda ko'p asarlar tarjimasiga ehtiyoj borligini anglab yetadi. Lekin bu ish bir-ikki tarjimonning qo'lidan kelmasligini hisobga olib, birinchi galda Rojiiy va Munshiylarni o'z atrofiga tortdi va ularga "Ravzatu-s-safo"ning 5 - 6-daftarlari tarjimasini topshirdi. Garchi bu topshiriq manbalarda ularga xon(MuhammadAminxon)tomonidan buyurilgani zikr etilsa-da, Tarjima yo'sini kuzatilganda asl holat bu yerda boshqa bir tashabbuskor va nozir-

Mutasaddi bo'lganidan dalolat beradi. Bu shaxs Ogahiy bo'lgani shubhasiz. Ma'lumki, bu asarning birnchi daftari va ikknchi daftarning "Chahoryori izomvoqeoti"gacha bo'lgan qismi, ya'ni boshi Munis tomonidan tarjima qilingan. Tarjima

1244/1828-yilgacha amalga oshirilgan. 1265/1849-yilgacha, ya'ni Olloqulixon va Rahimqulixon hukmronlik qilgan yigirma yildan ortiq vaqtda uni davom ettirish imkoni bo'lmadi. Bu orada Ogahiy o'z salohiyati,

mehnati va mahorati bilan katta mavqega erishgan va kerak vaqtda xonga takliflarini kiritib oladigan darajaga yetgan edi.

Mamlakat ma'naviy hayoti rivojiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar haqida taklif kiritish uning ijtimoiy hayotdagi eng katta burchi, vazifasi edi. Jumladan,

Kerakli asarlarni tarjima qilishda sturi ham Ogahiy tomonidagina xonga kiritilishi mumkin edi. Ma'lum dastursiz yuzlab asarning tarjima qilinishi mushkuldir.

Dastur muallifi uning bajarilishida ibrat ko'rsatishi tabiiy. SHuning uchun ham Ogahiy o' n to'qqiz asarni tarjima qildi. Bu nafaqat o'zbek, Balki jahon adabiyotida juda kam kuzatiladigan holdir.

Shu ma'noda Ogahiy ni mumtoz o'zbek badiiy tarjimasining sultoni sifatida qadrlashga haqlimiz. Ikkinchidan,

Ogahiy asos slogan tarjima maktabida o'zbekchalashtirilgan asarlar mavzuji hatidan faqat tarixiy, axloqiy-didaktik va adabi yasalarni tashkil qiladi.

Ogahiy tarjima qilgan asarlarning tasnifidayoq bunga amin bo'lish mumkin. Ular quyidagicha:

I. Tarixiy asarlar:

Muhammad ibn Xovandshoh Mirxondning "Ravzatu-s-safo"

Asaridan ikkinchi va uchinchi jildlar. Muhammad Mahdiy Astrobodyning "Tarixijahonkushoyi Nodiriy", Muhammad Muqim Hirotiyning "Tabaqoti Akbarshohiy", Nosiriyning "Ravzatu-s-safo", Muhammadyusuf Munshiyning "Tazkirai Muqimxoniy" asarlari. N. Komilovning ta'kidlashicha, ularda O'rta va Yaqin Sharq xalqlarining,

Jumladan o'zbek xalqining tarixi ham yoritilgandir.

"Ogahiy ularni tarjima qilish orqali o'z xalqining tarixini onatilida tiklagan edi".

II. Axloqiy-didaktik asarlar:

Husaynbin Ali Koshifiyning "Axloq iMuhsiniy", Kaykovusning "Qobusnoma", Sa'diyning "Guliston", Jomiyning "Bahoriston", Muhammad Vorisning "Zubdatu-l-hikoyot", Imomiddin G'ijdivoniyning "Miftohu- t-tolibin" asarlari. SHuningdek,

Usmonli turk tilidan qilingan Muhammad Mahdiy ibn Ahmadning "Daloyilu-l-xayrot sharhi" kitobi. Bu asarlar Ogahiyning falsafiy, shuningdek, axloqiy-estetik qarashlarini aks ettirishga ham xizmat qiladi.

III. Adabiy-badiiy asarlar.

Nizomiyni "Haft paykar", Xusrav Dehlaviyni "Hasht bihisht", Abdurahmon Jomiyning "Salamon va Ibsol" hamda "Yusuf va Zulayxo", Badriddin Hiloliyni "SHohu gado" va Zayniddin Vosifiyni "Badoe' u-l-vaqoe'" asarlari. Ogahiyning tarjimonlik faoliyatiga bag'ishlangan tadqiqotlar, asosan, manashu uchinchi guruh va ikkinchi guruhdan joy olgan "Guliston" asari ustida olib borilgan. Boshqalari haqida yo'l-yo'lakay fikrlar bildirilgan, xolos. Holbuki,

Bu tarjimalarning har biriga e'tibor qaratilgandagina tarjimonning haqiqiy bahosini belgilash mumkin. Shuni ham qayd etish lozimki, mazkur davrda qilingan tarjimalarning hammasi ham Ogahiy dasturi asosida amalga oshirilgan, deb bo'lmaydi. Chunki juda ko'p fiqh, astrologiya,

Handasa va boshqa sohalarga doir kitoblar tarjimasi ham borki, Ogahiy muhitiga ularning umuman aloqasi yo'q. Ba'zan saroy amaldorlari orasida o'qiladigan "Lazzatu-n-niso" kabi ishratparastlik kitoblari ham tarjima qilingan, lekin bularda ham Ogahiyning ishtiroki bo'lmagan.

Xuddi shu asarning tarjimasi Munis tomonidan qat'iyan rad qilingani to'g'risida ma'lum otlar bor. Ogahiy ham Munis e'tiqodida ijod qilgani ayni haqiqat. Binobarin, Ogahiy doirasi o'z g'oyaviy-metodologik printsiplariga asoslanib ish ko'rgan. Demak, *uchinchidan*, Ogahiy tarjima maktabi qat'iy tamoyillarga ega bo'lgan. XIX

Asrda Ogahiygacha amalga oshirilgan kam sonli badiiy tarjimalarda jiddiy nomukammalliklar ko'zga tashlanadi. Masalan, Mullo Muhammadniyoz Urganjiy

"Anvori Suhayliy" asari

(Kalila va Dimna"ning Koshifiy tomonidan qayta ishlangan va rianti)nio'zbekchalashtir ishda xuddi shunday nomukammalliklarni sodir qiladi. Xususan,

U aksariyat jummalarni o'zbek tilida ham forsiy konstruktsiyalar asosida tuzadi: "Andog' qila bilmaysan agar bu baloni sobit qilsang va da'vongg'a gunoh o'tkara bilsang, yaxshiliqqa yamonliq odamiy zodning odati erkanig'a". Professor N.Komilov Ogahiydan oldin Dilovarxo'ja tomonidan qilingan "Badoe'u-l-vaqoe' "ning tarjimasida ham bunday nomukammalliklarga yo'l qo'yilganiga talay misollar keltiradi, Ogahiy tarjimasining afzalliklari ko'rsatiladi.

Ogahiy va uning atrofidagi tarjimonlar uslubida bunday nuqsonlarga deyarli yo'l qo'yilmaydi. Muxtasar qilib aytish mumkinki, Ogahiydan boshlangan Xorazmiy tarjima maktabi tarjimada quyidagi printsiplarga asoslangan:

1. Tarjima uchun xalq orasida eng ko'p e'tirof topgan badiiy va axloqiy- didaktik asarlarni tanlash.
2. Tarixiy asarlarni turkey xalqlar o'tmishiga aloqadorligi va undan saboq olishga xizmat qilishida rajasiga qarab saralash.
3. Tarjimada Navoiy va Bobur asarlarida foydalanilgan eski o'zbek tiliga xos Grammatik va imlo qoidalariga qat'iy amal qilish.

4. Tarjimada original asar mazmuni, g'oyasi, poeticasi va muallif uslubini saqlagan holda unga Xorazmada biy muhitiga xos pafos, ifoda tarzini kiritish. Jumladan, Tarixiy asarlarni ham saj' va boshqa tasvir vositalari bilan boyitish ham bu maktabning printsiplaridan edi.

5. Asar mazmuni ilmiy ziyolilar va oddiy savodxonlarga birday tushunarli bo'lishi uchun asar ruhiga mos interpretatsiyada nistalgancha foydalanish.

6. Nasmi ko'proq rivojlantirish.

Ogahiyning tarjimonlik faoliyati anashu tamoyillarga to'la asoslanadi. Uning atrofida faoliyat olib brogan saksonga yaqin tarjimon bu tamoyillarga amal qilishga qo'llaridan kelgancha harakat qildilar.

Ogahiyning badiiy mahorati. Ogahiy she'riyatida inson taqdiriga, hayoti mohiyatiga munosabati yaqqol o'z ifodasini topadi. Bu bilan bog'liq ravishda komil inson masalasi bosh g'oyaga aylanadi. Shoir merosidagi barcha fikr va g'oyalar ishq tushunchasi bilan chambarchas bog'liq. Ogahiy ham ko'p asarlarida zohiran majozni kuylasa-da, aslida botinan haqiqat oshuftasi ekanligini e'tirof etgan:

*Hamisha botinan rog'ib haqiqat soridur ko
'nglum, Nechakim, zohiran da 'bi oning
mayli majoz o 'lsun.*

Mumtoz adabiyotimizda ishq, Olloh, ochiqlik kabi ulug' tushunchalar bilan ko'ngil tushunchasi hamisha yonma-yon keladi. Chunki inson kamolotga ana shu ko'ngil yo'li orqali boradi. Ko'ngil bu Ollohgacha vatan bo'luvchi maskan. Ko'ngilga safar o'zini tanish yo'li. Har bir ko'ngil bir vatan. Unda safarda bo'lish o'zini anglash, kamolot hosil

qilishdir. Ogahiy bir qit'asida xuddi ana shu mohiyatni tabiat qiyosi bilan teran kashf etib beradi:

*Eyki, zamiringg'a safo istasang,
Sayr qilu, qilma sabot ixtiyor.
Negaki, tag 'yir topar obi sof,
Doyim agar qilsa chuqurda qaror.
Ko 'rki, quyosh chobukini sayridin,
Har kun ochar charx uza ravshan
uzor.*

Ya'ni agar kamolot istasang hamisha ko'nglingga nazar sol. Uni nazorat qilib tur. Ko'ngling sari sayru safarda bo'l. Ma'naviyatingni ravnaq toptir. Negaki, toza suv bir chuqur joyda turib qolsa, eskirib yaroqsiz holatga tushadi. Sen esa quyoshdan ibrat ol. U doimiy yuqoriga sayru safari tufayli har kun yorug', tiniq yuz bilan uyg'onaveradi. Ushbu qit'a orqali Ogahiy tasavvuf ta'limotining "safari dar vatan" aqidasi sodda, hayotiy misollar vositasida sharhlab bera olgan.

Ogahiy she'riyati mazmunan chuqur, falsafiy teran bo'lishi bilan birga badiiy jihatdan ham barkamol asarlardir. Uning timsollar olami, tashbehu qiyoslar silsilasi o'ziga xos, yangicha. Har bir an'anaviylik zamiridan yangilik topishga intiladi:

*Emas giryon ko'zimda o'zlari shaklu
xayollikim, Kiyiklardurki, suv istab
kelibdurlar bulog' uzra.*

Mumtoz adabiyotimizda ko'zni kiyikka o'xshatish yangilik emas. Ammo Ogahiy o'zining izlanuvchan uslubidan kelib chiqib, ana shu an'anaviy qiyosning kashf etilmagan jihatini topishga intilgan. Endi

ko'zlar oddiy kiyikka emas, balki tashnalab suv izlab buloq bochiga kelgan kiyikka qiyoslanadi.

Mumtoz adabiyotimizda yor qoshi ham an'anaviy tarzda tavsif etiladi. Ammo Ogahiy bunga ham yangicha yondashgan. Qoshning shamshir, yoy, mehrob kabi ko'plab o'xshatilmishlari ma'lum. Ogahiy esa buning ham yangi qiyosini topadi:

*Jamoli bog 'ining bodomig'a qasd etkan o 'g
'ridur, Xam o'lmish buki mushkin qoshi ul dilkash
qapog' uzra.*

Ya'ni shoir nazaricha jamol, chehra bir go'zal bog'. Ko'z bilan qosh oralig'i - qabog' esa bodom. Qabog' ustida egilib turgan qosh - bodomni o'g'irlash uchun yashirinib boqqa kirgan o'g'ri.

Ogahiy hazrat Navoiy ijodiga katta muhabbat bilan qaragan. Ustozi asarlaridan bahramandlik uning iste'dodini badiiy balog'atning yuqori mavqeiga ko'tardi. Buni Ogahiyning o'zi ham mamnunlik bilan e'tirof etadi: *Ogahiy, kim topqay erdi sozi nazmingdin navo, Bahra gar yo 'qtur Navoiyning navosidin senga.*

Ogahiy qaysi janrda ijod qilmasin, uni takomillashtirishga, rivojlantirishga harakat qildi. Turkiy adabiyotda deyarli qo'llanmagan musulmon sharqi adabiyotida mavjud janrlarda asarlar yaratish tajribasini o'z imkoniyatlari doirasida sinab ko'rди. Yoki mustazodning Ogahiygacha bo'lgan shakli bilan u tomonidan yozilgan mustazodlar solishtirilganda ham, shoirning ijodiy imkoniyatlari juda yuqori ekani ayon bo'ladi. Qiyoslash uchun shoirning an'anaviy va ijodiy yo'lda yozilgan ikki mustazodi matla'iga murojaat qilamiz:

Hajring tunida qolmisham, och, ey mahi tobon,

xurshid kibi yuz, Ko'nglum uyini seli g'aming
ayladi vayron,

vaslingdin ani uz...

Ey yor, sango ushbu jahon bog'i aro gul

bir oshiqi

hayron, diydoringa shaydo, Bir

shiftadurur kokuli mushkinga sunbul,

har holi parishon, ham boshida savdo...

Ogahiyning badiiy mahorati uning muammolarida ham yaqqol ko'rinadi.

Odatda, bu janrda faqat eng salohiyatli shoirlargina ijod etganlar.

"Muammo" nomiga muammo:

*Suvda ko 'zu og 'zi aksi uylakim ko 'zgu aro, Umri behad topg
'usi boqsa kishi gar su aro.* Hal qilish: Suv (arabcha: mo) aro ko'z
(arabcha "ayn" harfi) va og'iz ("mim" harfi) ko'rinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. V.Abdyllaev, O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. 2-kitob, T.: 1980.
2. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi, Akademik.nashr. 5 tomlik 4-tom. T.: 1978.
3. Ogahiy, Asarlar, 6 jildlik 1-2-jilddar, T.: 1872.
4. Berdieva M. MyxammadYusyf Rojiy Xorazmiy Adabiy merosi. - T: 2013.
5. Dolimov S. Ogaxiyning xayoti va ijodi: fil. fan. nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertastiya. - T.: 1962.

6. Majidiy R. Ogahiy lirikasi – T.: 1963.
7. . Xorazmda tarixnavislik (XVII - XIX Ba XX acp boshlari). – T.: Adabiyot va san’at, 2002.
8. S. Xollieva G.I. Ogaxiy mysammatlari: T.: 2000.
9. sifatida: T.: 2000.
10. Shodmonov N. "Shoxidu-iqbol" - adabiy manba. – T.: Fan, 2009.

INTERNET MA'LUMOTLARI

WWW.ZIYONET.UZ

WWW.KITOB.UZ

WWW.LITERATURA.UZ